

вылучэння ў пачатку XXI ст. новага прынцыпу фарміравання мастацкіх вобразаў архітэктуры, заснаванага на колерасветлавой дынаміцы, што сінтэзуе розныя ўласцівасці (адлюстраванне, праламленне, расейванне) натуральнага і штучнага святла (павільён Вялікабрытаніі («Seed Cathedral» або «Сабор Насення») на Сусветнай выстаўцы EXPO-2010 у Шанхаі, арх. бюро «Heatherwick», 2010 [8, с. 56]).

Выкарыстанне апрабаваных кампазіцыйных прыёмаў гарманізацыі асяроддзя, трактоўка архітэктурнай прасторы, мастацка-стылявая, фармальная, канструкцыйная варыятыўнасць вызначаюць канвергенцыю ў развіцці сусветнага дойлідства. Мадэліраванне сучаснай архітэктурнай прасторы ажыццяўляецца з выкарыстаннем шырокага спектра кампазіцыйных і ансамблевых крытэрыяў гарманізацыі архітэктурных форм і прыроднага асяроддзя, сярод якіх прыярытэтнымі з'яўляюцца прынцыпы ўніверсальнай цэласнасці асяроддзя: транспартныя камунікацыі; гістарычныя помнікі і сучасныя архітэктурныя аб'екты; прыродна-ландшафтныя зоны; творы манументальна-дэкаратыўнага мастацтва; каскадная групоўка рознавышынных архітэктурных аб'ёмаў са стварэннем панарамных перспектываў ва ўмовах постіндустрыяльнага горада; «перацякальнасць прасторы»; штучнае азеляненне архітэктурных аб'ектаў; пластычнасць архітэктурных форм; колерасветлавая дынаміка архітэктуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Гегель, Г.В.Ф. Лекции по эстетике. В 2 т. Т. 2 / Г.В.Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1999. – 602 с.
2. Габрусь, Т.В. Пазыя архітэктуры / Т.В. Габрусь. – Мінск: Беларуская навука, 2012. – 279 с.
3. Морозов, И. Красота без усилия и вражды / И. Морозов // Архитектура и строительство. – 2009. – № 5. – С. 46–49.
4. Габрусь, Т. Высокое чувство гармонии / Т. Габрусь // Архитектура и строительство. – 2009. – № 5. – С. 40–45.
5. Мартинович, В. Изящество линий, геометрия функций, эстетика образа / В. Мартинович // Архитектура и строительство. – 2011. – № 2. – С. 116–119.
6. Абрамович, С.С. Дворец Республики – в действии / С.С. Абрамович // Архитектура и строительство. – 2000. – № 3. – С. 10–11.
7. Потаев, Г. Семантика архитектурных ансамблей / Г. Потаев // Архитектура и строительство. – 2009. – № 5. – С. 12–15.
8. Потаев, Г. Средства выразительности в современной архитектуре. Заметки с Всемирной выставки EXPO-2010 в Шанхае / Г. Потаев // Архитектура и строительство. – 2010. – № 5. – С. 54–59.

SUMMARY

The article is devoted to defining the specifics of the architectural and natural environment harmonization, be embodied in the contemporary architectural compositions and ensembles. The priority principles of the harmonization of architectural forms and the environment are: the universal integrity of the environment, cascade grouping of different height volumes with the creation of panoramic vistas, the principles of «spill-over space», artificial landscaping of architectural objects, plasticity of architectural forms, color and light dynamic of architecture.

Паступіў у рэдакцыю 10.10.2013 г.

УДК 008:821.161.3 Я. Чачот

І.М. Шумская,
кандыдат культуралогіі, дактарант БДУКМ

МАТЫВЫ РАМАНТЫЧНАГА СВЕТАЎСПРЫМАННЯ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯНА ЧАЧОТА

У пантэоне беларускай нацыянальнай культуры імя Яна Чачота (1796–1847) займае асаблівае месца. Паэт, публіцыст, фалькларыст, папличнік Адама Міцкевіча, член легендарнага Таварыства філаматаў, ён быў адным з першых, хто сваёй творчасцю, арганічна звязанай з фольклорам, паказаў на недарэчнасць міфа пра «беднасць і немілагучнасць» беларускай мовы. Яго прага да асветніцтва, высакароднасць, адстойванне ідэй незалежнасці роднага краю, справядлівасці і роўнасці правоў для ўсіх людзей могуць служыць годным прыкладам для сучаснікаў. Варта адзначыць, што думкі, выказаныя Я. Чачотам у творах, напісаных ім амаль два стагоддзі таму, застаюцца актуальнымі і ў нашы дні.

У канцэпцыі з'яўлення і станаўлення эпохі Рамантызму, якая атрымала шырокае распаўсюджванне ў айчынай навуцы ў савецкі перыяд, трывала замацавалася думка пра тое, што рамантызм нарадзіўся ў часы Вялікай французскай рэвалюцыі і паступова ахапіў амаль усе еўрапейскія рэгіёны. Гэту канцэпцыю можна аспрэчваць, бо відавочныя рысы рамантычнай парадыхмы пры пільным аналізе можна ўгледзець і ў Антычнасці, і ў Сярэднявеччы, і нават у зменлівай сучаснасці. Але фармальна пагаджаючыся з разглядам Рамантызму як пэўнай мастацкай эпохі, будзем лічыць, што яе «старт» на беларускіх землях адбыўся на этапе здзяйснення вызваленчага паўстання пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі амаль 220 гадоў таму.

Гэта знакамітая дата сённа не мае шырокага сэнсу. Узнятыя рамантыкамі як своеасаблівы ідэйны «штандар» пытанні нацыянальнага адраджэння і незалежнасці краіны па-ранейшаму застаюцца актуальнымі і канчаткова не вырашанымі для беларускага народа. А калі звярнуцца да разгляду дзейнасці славутага Таварыства філаматаў-філарэтаў і тых мэт, якія ставілі перад сабой яго ўдзельнікі, высветліцца, што іх смелыя заявы сённа, як і некалькі стагоддзяў таму, гэтак жа здольны ўзрушыць свядомасць суайчыннікаў. Красамоўным доказам таму служыць рэгулярны аншлаг на спектаклі «Дзяды» па аднайменным творы Адама Міцкевіча, пастаўленым у бягучым годзе незалежнай беларуска-літоўскай творчай суполкай «Тэатр Ч». І менавіта гэту моц веры ў справядлівасць і вольнасць меў на ўвазе старшыня літаратурнага аддзела Таварыства філарэтаў Ян Чачот у творы пад назвай «Верш, замураваны ў дзюрцы турэмнай сцяны»:

*Ніякую сілу высокіх памкненняў
Не знішчыць і ў сценах глухіх сутарэнняў!*
[1, с. 47]



Агульны партрэт філаматаў

Варта адзначыць, што значэнне філамацка-філарэцкай актыўнасці з пазіцыі сучаснасці падаецца надзвычай высокім. Фактычна гэта можна параўнаць з пачаткам станаўлення грамадскай супольнасці на беларуска-літоўскіх землях. І як сведчыў К. Цвірка, Таварыства філаматаў было праўдзівай сям'ёй пабрацімаў, надзіва моцнай і дружнай [2, с. 11]. Цікавай адметнасцю з'яўляецца тое, што абсалютная большасць членаў філамацка-філарэцкага кола паходзіла з беларускіх зямель. Падтрымку гэтаму незвычайнаму асветніцкаму руху спярша аказваў рэктар Віленскага ўніверсітэта Сымон Малеўскі, малодшай дачцэ якога давалося стаць Музай для Яна Чачота.

Культ дамы сэрца «перакачаваў» да рамантыкаў XIX ст. ад менестрэляў Сярэднявечча. Патэтычнае ўзвышэнне і вершаванае ўхваленне жаночай прыгажосці было тыповай з'явай для прадстаўнікоў тагачаснай беларуска-літвінскай шляхты, да якой якраз і належаў Ян Чачот са сваімі сябрамі.

Тамаш Зан у адным з лістоў адзначаў, што Зося зрабіла на Чачота вялікае ўражанне, і ён «складае спевы пра полек і ліцвінак, прысвячаючы іх Зосі» [3]. Сапраўды, у творчай спадчыне паэта знаходзіцца мноства лірычных твораў, адрасаваных Зосі Малеўскай. Каханне гэта, бясспрэчна, было платанічным і надзвычай рамантычным. Але назваць яго шчаслівым нельга, бо Зося, як сведчаць некаторыя даследчыкі, была яшчэ нааднад юнай і не магла ў поўнай меры адказаць на пачуцці Я. Чачота [4, с. 75]. У яе стаўленні да Яна прасочваліся сімпатыя і прыязнасць, а не эмацыянальная прыцягальнасць. Разам з тым, за ўзнёслымі адносінамі праглядала і штосьці большае за звычайнае захапленне – блізкасць поглядаў і адданасць справе асветніцтва. Апроч таго, Зося вельмі добра спявала і грала на фартэпіяна. Некаторыя з напісаных Чачотам спецыяльна для яе вершаў былі пакладзены на музыку Станіславам Манюшкам і ўвайшлі ў скарбонку беларускай музычнай культуры.

Прыгажуня Зося засталася ў гісторыі менавіта ў спалучэнні з постаццю Яна Чачота. Пра яе далейшую жыццядзейнасць амаль няма звестак, апроч таго, што ў некаторых польскіх крыніцах згадваецца факт яе замужжа, у адрозненне ад Я. Чачота, якому так і не пашчасціла стварыць уласную сям'ю. Як можна меркаваць, у значнай ступені перашкодзілі гэтаму наступствы тых фатальных падзей, якія закранулі філамацка-філарэцкі рух у 1823 г. і прывялі спачатку да зняволення найлепшых прадстаўнікоў тагачаснай айчынай эліты, а пасля і да высылкі іх за межы Радзімы з адначасовым узмацненнем ідэалагічнага ўціску насельніцтва.

Гэтыя суровыя часы, шэраг выпрабаванняў, з якімі Ян Чачот сутыкнуўся на чужыне, перашкодзілі ўвасабленню мноства выдатных задум, сярод якіх была ідэя стварэння паэтычнага летапісу гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Толькі праз дваццаць гадоў пасля выгнання з Вільні, вярнуўшыся на родную зямлю і ўладкаваўшыся ў шчорсаўскай бібліятэцы, паэт змог прыступіць да ажыццяўлення сваёй даўняй мары. Недзе ў 1842–1844 г. з'явіліся з-пад пяра Я. Чачота «Спевы пра даўніх літвінаў да 1434 года», заснаваныя на гістарычных фактах, узятых з «Хронікі польскай, літоўскай, жамоіцкай і ўсяе Русі» Мацея Стрыйкоўскага і дзевяцітомнай «Гісторыі літоўскага народа» Тэадора Нарбута.



Графічны партрэт Я. Чачота

У прадмове Я. Чачотам асабліва падкрэсліваецца значнасць захавання ўласнай нацыянальнай ідэнтычнасці ў працэсе эвалюцыі еўрапейскай культурнай прасторы, а таксама асабліва роля продкаў-ліцвінаў у сусветнай гісторыі: «Кожны з еўрапейскіх народаў шукае ў попеле мінуўшчыны сваю славу, свае асаблівасці, даказвае, што і ён заслугоўвае пашаны з боку іншых народаў. Дык няхай жа ні ў кога не выкліча незадаволенасці, калі і ліцвін успомніць сваю даўнюю славу, каб сціпла, па-хрысціянску раскажаць пра яе. Зніклія крыжакі найбольш прыносілі яму шкоды. І ўсё ж ён, яднаючыся толькі з плямёнамі хрысціянскіх славянаў, хоць сам быў ідалапаклоннікам, сваёю крывёю разам з імі засланы ў Еўропу ад навалы татарскіх ордаў, цяпер таксама зніклых. Таму наўрад ці ўспамін пра даўніх ліцвінаў можа выклікаць у каго пярэчанне. Наадварот, тое, што ў іх было добрае, вартае ўхвалы, няхай увойдзе як частка ў агульнаеўрапейскі побытак» [1, с. 155–156].

Акрамя такіх знакамітых гістарычных дзеячаў, як Міндоўг, Войшалк, Віцень, Гедымін, Кейстут, Альгерд, Вітаўт, Ягайла, у «Спевах» фігуруюць і менш вядомыя асобы. Гэта, напрыклад, Яўнута Гедымінавіч (песня «Яўнута Гедымінавіч, вялікі князь літоўскі, 1329 г.»), учынкi якога Ян Чачот ставіў у прыклад:

*Меў ён розум: не ірваўся
За сваё да бою.
Не заліў, як Свідрыгайла,
Ён Літву крывёю [1, с. 170].*

Станоўча ацэньвае аўтар і дзейнасць вялікага князя Альгерда:

*Каб усе былі такія,
Што сядзяць на троне,
На зямлі, крывёй палітай,
Быў бы мір па сёння [1, с. 173].*



Князь Альгерд

Безумоўна, каштоўнасць «Спеваў даўніх ліцвінаў...» высокая не толькі ў мастацка-паэтычным сэнсе, але і ў гістарычна-асветніцкім.

Асаблівую цікаваць у гэтай нізцы песень-балад уяўляе апісанне звычайў і нораваў, што панавалі ў старажытныя часы на землях нашай Айчыны. Так, у творы «Свінтарог Утанэсавіч. 1268–1271 г.» Я. Чачот дае характарыстыку здзяйснення рытуальнага паганскага абраду па спаленні і ўрачыстым пахаванні князя, якому ў іншым свеце, паводле рэлігійных уяўленняў, шмат што можа спатрэбіцца.

У творы «Пра яцвяга Комата, 1264 г.» узгадваецца былое насельніцтва беларускіх зямель, якое засталася толькі ва ўспамінах:

*І паляк, бы звар'яцелы,
Біў яцвягаў дзень той цэлы,
Бо ўсё ж пана ўжо не мелі,
А ўцякаць яны не ўмелі.*

*І таму, сыны адвагі,
Ўсе пагінулі яцвягі.
Іх імя хіба мо рэкі
Захавалі нам навекі [1, с. 160].*

Уласцівая Я. Чачоту маралізатарская лінія прасякае амаль усе творы ў дадзенай серыі. Асабліва гэта датычыць ацэнкі дзейнасці ўладароў:

*Хто пустэльніай край свой зробіць,
Той не варты згадкі.
Хто ж яго узвысіць – будоўць
Помніць і нашчадкі [1, с. 171].*

Варта адзначыць, што «Спевы даўніх ліцвінаў...» цалкам суадносяцца з канцэпцыяй рамантычнага светаўспрымання, адным з найважнейшых элементаў якога была скіраванасць да вывучэння мінулага і памкненне да абуджэння гістарычнай памяці народа шляхам стварэння культурных, духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей.

Але найбольш яркія мастацкія дасягненні Я. Чачота былі звязаны з выкарыстаннем багатых традыцый народнай песеннай лірыкі. Дарэчы, цікавасць да фальклору і плённае выкарыстанне яго набыткаў – таксама неад’емная рыса творчай дзейнасці большасці літаратараў-рамантыкаў.

Я. Чачот актыўна заклікаў вывучаць мову народа, збіраў крывіцкія ідыёмы, прыказкі і прымаўкі. Гэта фалькларыстычная скіраванасць творчасці паэта акрэслілася яшчэ ў філамацкі перыяд яго дзейнасці. Напрыклад, вершаваная сцэнка «Яжовыя імяніны», прысвечаная імянінам Яжа (такую мянушку меў адзін з сяброў Таварыства філаматаў Юзаф Яжоўскі), напісаная па-беларуску ў форме дыялогу. У ёй дзейнічаюць тыповыя для беларускай фальклорнай традыцыі персанажы: войт, дзясятнік, былы салдат, музыкант. А адмысловае ўжыванне маляўнічых параўнанняў, узятых са свету прыроды, бясспрэчна суадносіцца з народным спевам:

*Лісічка, жоўты грыбок,
Слімакоў не баіцца;
Не точыць яго чарвячок,
У лесе здароў ён блішчыцца* [1, с. 30].

Па-беларуску былі напісаны таксама: папулярная песня «Ды пакіньце ж горла драць...», верш, прысвечаны прыезду Міцкевіча, «Едзеш, міленькі Адам» і інш., большасць з якіх, на жаль, беззваротна загінула, як і мноства занатаваных ім фальклорных песень.

У сталым узросце для Я. Чачота беларускамоўная творчасць, збіранне і публікацыя народнай паэзіі ў фальклорных зборніках «Сялянскія песні» (1837–1846) павінны былі не толькі акумуляваць багатую народную спадчыну, але і здзяйсняць вялікую і важную асветніцкую місію.



Ян Чачот

Як адзначае І. Бурдзялёва, у беларускамоўнай паэзіі Я. Чачота суседнічаюць дыдактызм і лірычнасць, маралізатарства і чулінасць [5, с. 18]. Аўтар не ўтойвае таго, што яго творы маюць практычныя мэты – навучыць, што нельга лайдачыць, закопваць грошы ў зямлю, піць гарэлку і г. д. Такія кепскія звычкі цалкам супярэчылі цнатлівай чысціні і ўзнёсласці, што дамінавала ў светапоглядах рамантыкаў.

Напрыклад, Я. Чачота да такой ступені абурала кепская звычайна селян часта ўжываць моцныя напоі, што ён нават займаўся карэкціраваннем зместу народных песень, дзе згадвалася такое дзеянне. «Як з песень з-над Нёмана, гэтак і з песень з-над Дзвіны дазволіў сабе прыбраць згадкі аб праклятай гарэлцы, замяніўшы яе на мёд і піва, пра якія вяскоўцы зараз амаль забыліся», – адзначаў ён. І далей: «Гарэлка – гэта пагібель для нашых селян. Праз яе людзі страчаюць чалавечае аблічча. Той, хто злоўжывае гарэлкай, звычайна дзень або два дні хварэе, а потым ізноў п’е – з нагоды так званага пахмелля. Уплыў відавочны – на скуру, рост і памнажэнне дурноты чалавечай. Апроч таго, гарэлку часта скарыстоўваюць і ў якасці лекавага сродку нібыта ад усіх хвароб адразу» [6, с. 8–9]. Згадаем рэаліі вясковага жыцця ў нашы дні і ўсвядомім, наколькі Я. Чачот меў рацыю, асуджаючы п’янства.

Увогуле, схільнасць да маралізатарства (а Я. Чачот нездарма атрымаў у філамацкім асяродку мянушку «Ментар») вынікала з самога быцця, з таго, што ў той ці іншай форме адлюстроўвае народная мудрасць у песнях, паданнях і казках. У зборніку «Сялянскія песні» (1846) аўтар засведчвае: «Не магу без нейкага мілага ўзрушэння прыгадаць забытыя казкі, якія я чуў і ведаў у дзіцячыя гады. Часта ў іх змяшчаецца цудоўная мараль» [6, с. 27].

Рэалістычная скіраванасць чачотавай паэзіі, яе набліжанасць да прозы жыцця і рэгулярнае сілкаванне з вуснай народнай творчасці міжволі адасобілі аўтара ад пантэона «вялікіх паэтаў». Сам Я. Чачот, параўноваючы ўзровень творчасці Міцкевіча і свой уласны, суадносіў іх з нябеснай і зямной сферамі. Зрэшты, нябесныя ахоўнікі ў выглядзе персанажаў антычнай міфалогіі, як і героі старажытнай гісторыі, нярэдка натхнялі прадстаўнікоў філамацкага асяроддзя, а таму часта яны фігуруюць і з’яўляюцца ў творах Чачота. У прыватнасці, ім былі напісаны лірычная сцэнка «Сафо», прыверканая да дня нараджэння А. Міцкевіча паэма «Тыртэй», балада «Арыён» (на жаль, не захавалася), а таксама вадэвіль у двух актах «Апалон на калядаванні». У апошнім, надзвычай сама-

бытным творы, бог Эрат скардзіцца на спрадвечную праблему – вялікую колькасць рыфмаплётаў і адначасовую недаацэненасць талентаў, Апалон жа, у сваю чаргу, ухваляе дзейнасць філаматаў і прарочыць ім вечную славу [7, с. 245].

Апроч гэтага, Я. Чачот выступаў у ролі стваральніка журботных элегій (трэнаў), пранікнёнага лірыка, публіцыста-гуманіста. Мноства выказаных ім ідэй актуальна і сёння. Вось як, напрыклад, кажа ён пра грамадзянскую актыўнасць чалавека, пра яго патрыятычныя абавязкі: «...Асабістае шчасце – у шчасці грамадскім: дбаць пра грамадскае дабро – значыць памнажаць дабро ўласнае» [1, с. 203]. Вельмі па-сучаснаму гучаць у нататках пад назвай «Думкі, якія павінен распаўсюджваць вышэйшы клас» разважанні пра залежнасць дзяржаўнага ладу ў любой краіне ад грамадзянскай пазіцыі людзей, ад таго, наколькі схільныя яны цяпець дэспатычную ўладу. «Не могуць быць добрымі грамадзяне там, дзе кепскі ўрад, – сцвярджае Я. Чачот, – як не можа быць кепскага ўрада там, дзе ўсё робіцца згодна з пажаданнем народа, а не з волі, капрызу і сілы аднаго» [1, с. 205].

Асаблівую вядомасць набыў Я. Чачот у якасці аўтара хоць і недасканалых у плане фармальнага майстэрства вершаскладання, але, разам з тым, надзвычай каштоўных у змястоўным сэнсе балад – тыповых узораў рамантычнай літаратуры. Меркаванні сярод літаратуразнаўцаў аб чачотавых баладах і цяпер працягваюць вагацца ад ацэнак кшталту «пасрэдня творы» (Г. Гацова) і «не ўяўляюць мастацкай каштоўнасці» (Л. Малаш-Аksamітава) да «сапраўдных шэдэўраў літаратуры» (К. Цвірка). На думку С. Станкевіча, «балады – самыя слабыя творы Чачота. Грашаць яны як недасканалаю кампазіцыяй, так і хібамі тэхнікі стылю – цяжкага і нязграбнага. Бракуе ім выразнасці ды кампактнасці, яны залішне доўгія... Аднак, нягледзячы на значныя мастацкія хібы, балады вельмі цікавыя, бо ў іх выяўляюцца на поўную моц шчырыя і непасрэдня адносіны паэта да фальклору» [8, с. 51].

Упершыню балады Яна Чачота былі апублікаваны ў 1886–1889 г. Янам Рыхтэрам пад тытулам «Ян Чачот і ягоныя нязнаныя вершаваныя творы». Выдавец пералічвае восем балад у наступным парадку: «Бекеш», «Навагрудскі замак», «Калдычэўскі шчупак», «Падземны звон на горцы ў Пузыневічах», «Радзівіл, альбо Заснаванне Вільні», «Узногі», «Мышанка», «Свіцязь». Гэта, вядома, не ўсе творы Я. Чачота з дадзенай серыі, бо значная частка іх была страчана.



Скульптура Свіцязьнікі на возеры

Балады, што грунтаваліся на фальклорным аўтэнтызме і звароце да легенд роднага краю, былі высока ацэнены А. Міцкевічам і паўплывалі на творчасць апошняга. Станіслаў Свірка ў сваіх даследаваннях прыйшоў да высновы, што «...тыя “песенькі” і “балады” Чачота былі галоўным імпульсам, які падштурхнуў Міцкевіча ў кірунку народнасці, а калі казаць больш канкрэтна, у кірунку баладнасці...» Вядома, даводзіць даследчык, на Адама Міцкевіча ўплывалі і іншыя філаматы, але «найвыдатнейшым піянерам народнасці сярод філаматаў быў Чачот, якраз яго ўплыў на Міцкевіча ў гэтым плане аказаўся наймацнейшым...». На думку Свіркі, Ян Чачот «быў філамацкім маяком, які стаяў на віленскіх ростанях класіцызму і рамантызму і які нязменна паказваў на народнасць. Міцкевіч пайшоў у тым кірунку, і дарога тая прывяла яго да вялікай рамантычнай і народнай паэзіі» [9, с. 112].

Трэба адзначыць, што абвінавачванні чачотавых балад у «прымітывізме» не могуць лічыцца дастаткова абгрунтаванымі, бо, нягледзячы на наяўнасць звыклага і насамрэч не заўсёды ўдалага рыфмавання, гэтыя творы дэманструюць не толькі захапляльныя сюжэты і багацце народнай гаворкі, але і ў пэўнай ступені ілюструюць «дух эпохі» з яе тыпова рамантычнай узнёсласцю светаўспрымання.

Так, баладу «Бекеш» Я. Чачот заснаваў на народным паданні пра Бекешаву гару ў Вільні, на якую адзін фанабэрысты ваявода загадаў узбірацца на конях рыцарам дзеля атрымання рукі сваёй дачкі. А падзеі балады «Калдычэўскі шчупак» скіроўваюць чытача да падання пра рыбіну, што «імігруе» праз падземныя воды з Калдычэўскага возера ў Свіцязь. У баладзе «Падземны звон на горцы ў Пузыневічах» адпаведна скарыстана легенда пра царкву, якая за грахі святара ды яго жонкі правалілася пад

зямку. Балада «Радзівіл, альбо Заснаванне Вільні» адлюстроўвае старажытнае літвінскае паданне пра паганскага святара Крыва-Крывэйту, яго сына Ліздзейку, пазней празванага Радзівілам, двор князя Гедыміна і заснаванне Вільні. На такім жа прынцыпе знітаванасці з фальклорна-гістарычны спадчынай, а таксама на шырокім выкарыстанні народных прымавак і згадак пра забабоны грунтавалася і стварэнне балад «Мышанка» і «Свіцязь».

Адной з найбольш значных заслуг Яна Чачота можна лічыць вынікі яго працы як фалькларыста і мовазнаўцы. Так, у зборніку «Сялянскіх песень з-над Нёмана і Дзвіны» (1846 г.) ён змясціў адразу тры тыпы слоўнікаў: першы – невялікі (на 200 рэестравых словаў) «Слоўнік крывіцкіх словаў», дзе беларускія словы перакладаюцца на польскія; другі – тлумачальны «Некаторыя крывіцкія ідыёмы...», дзе падаецца разгорнутае апісанне больш за 200 адметных беларускіх слоў, часам з параўнаннямі з іншымі мовамі; трэці слоўнік – фразеалагічны – «Крывіцкія прыказкі і прымаўкі», у якім прыводзіцца 130 беларускіх прымавак у перакладзе на польскую мову або з тлумачэннем; асобна даюцца «Прыказкі і прымаўкі, прыстасаваныя да свят» (15 адзінак) і «Адметныя выразы і параўнанні, якія можна аднесці і да прымавак» (40 адзінак).

Гэта даследчыцка-апісальная праца разам з руплівым збіраннем, апрацоўкай і сістэматызацыяй аўтэнтычных беларускіх песень, якіх у Я. Чачота было назапашана каля тысячы (!), выглядае тытанічнай дзейнасцю энтузіяста, які сапраўды клапаціўся пра будучыню Бацькаўшчыны і мовы.

Як натура высокаадукаваная і патрыятычна скіраваная Ян Чачот добра разумеў, што трэба ведаць розныя мовы (а ў яго выпадку гэта былі польская, руская, французская, нямецкая, англійская, лацінская), але найперш шанаваць сваю – простую, мілагучную і, разам з тым, багатую «славянакрывіцкую гаворку», у якой найлепшым чынам выяўляецца душа народа. Таленавіты «дудар» і асветнік, ён да канца жыцця застаўся верным сваім рамантычным ідэалам і гуманістычным перакананням.



Я. Чачот за некалькі дзён да скону

Сёння памятных шылды і бюст у гонар Яна Чачота ўсталяваны ў Новай Мышы, Карэлічах і ўрочышчы Рэпіхава, а яго імем была некалькі гадоў таму названа вуліца ў адным з мікрараёнаў беларускай сталіцы.

Варта адзначыць, што ў артыкуле «Беларускае адраджэнне» Максім Багдановіч ахарактарызаваў свайго слаўтага папярэдніка ў літаратуры Яна Чачота наступным чынам: «Шчыры дэмакрат, які горача любіў беларускі народ» [10, с. 23]. Да гэтага азначэння амаль няма чаго й дадаць, апроч таго, што нашым сучаснікам даўно неабходна пачаць звяртаць значна больш увагі як на постаць самаадданага філмата, так і на тыя ідэі, якія выказваў Я. Чачот і яго паплечнікі. У складаных пошуках грамадскай згоды варта прыслухацца да завету паэта:



Бюст Я. Чачота ў Карэлічах

*Разлучыць смерць можа сэрцы,
Могуць нішчыцца народы,
Ды з'яднаным не так проста
Нарабіць вялікай шкоды* [1, с. 177].

ЛІТАРАТУРА

1. Чачот, Ян. Выбраныя творы / Я. Чачот; уклад. і пер. К. Цвіркі. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 1996. – 366 с.
2. Цвірка, Кастусь. Яркая зорка беларускага Адраджэння К. Цвірка // Чачот, Ян. Выбраныя творы / Я. Чачот. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 1996. – С. 7–22.
3. T. Zan do Maryli, list z 22 II (6 III) 1823. Korespondencja filomatow, t. 5, s. 86.
4. Saloni, Juliusz. Piesniarz i spiewaczka. Rzecz o Janie Czeczocie i Zofii Malewskiej. Nadbitka z «Prac polonistycznych». Seria XVI (1960) / J. Saloni. – Warszawa. – S. 64–86.
5. Бурдзялёва, Ірына. Паэтыка сентыменталізму ў творах Яна Чачота / І. Бурдзялёва // Веснік БДУ. Серыя 4. – 2007. – № 2. – С. 14–19.
6. Czeczot, Jan. Piosnki wies niacze z nad Niemna i Dz winy, niekto re przyslowia i idiotyzmy, w mowie Slawiano-Krewickie j, s postrzez eniami nad nia uczynionemi / J. Czeczot – Wilno: Druk. J. Zawadzkiego, 1846. – 134 s.

7. Лебядзевіч, Дзмітрый. Польскамоўная творчасць Яна Чачота ў кантэксце антычнай літаратуры / Д. Лебядзевіч // Шлях да ўзаемнасці: матэрыялы XVII Міжнар. навук. канф. – Гродна: ГрДУ, 2011. – С. 241–245.
8. Станкевіч, Станіслаў. Ян Чачот / С. Станкевіч // Беларускія элементы ў польскай рамантычнай паэзіі = Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej. – 1-е выд. – Вільня: Інстытут беларусістыкі; Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства, 2010. – С. 34–68.
9. Swirko, Stanisław. Z Mickiewiczem pod reke, czyli Zycie i tworczość Jana Czeczota / S. Swirko – Warszawa: Ludowa Spoldz. Wydaw., 1989. – 325 s.
10. Багдановіч, Максім. Беларускае адраджэнне / М. Багдановіч – Мінск: Універсітэцкае, 1994. – 32 с.

SUMMARY

Remembering the first awakeners of the Belarusian nation spirit mentioned should be necessarily Jan Cha-

chot. First known Chachot's literary works appeared in the period of student Philomates life. Many his verses reflected various folk motives and the author's love of freedom. Besides in the Chachot's works we can see the expressive attributes of that epoch. A very interesting part of Chachot's literary heritage comprises ballads based on Belarusian folk legends and the series of poems called «The Tales about Ancient Licvins till the year of 1434» presenting the history of ancient Belarus in vivid images. Jan Chachot knew many European languages (French, German, English, Latin, Polish, Russian) but he remained faithful to Belarusian nation, its culture and language till his last days. His creativity demonstrates the typical romantic view, of the world which hasn't lost the actuality till the present.

Паступіў у рэдакцыю 09.10.2013 г.

Рэпазіторый ВДПУ